

*Joža Mahnič,
predsednik Slovenske matice*

STOJIMO PRED USODNO DILEMO

Vaša vprašanja zadevajo položaj slovenske knjige. Zdi se mi, da je ta položaj povezan s tremi dejavniki: z bralcem, založbo in državo. Oglejmo si ga na splošni slovenski ravni in na primeru konkretne založniške hiše!

Današnjih slovenskih *bralcev* ne moremo uloviti na en sam skupni iménovalc, ne moremo govoriti o našem povprečnem bralcu. Poznamo jih namreč več vrst in skupin: takšne, ki načrtno spremljajo naše in tuje leposlovje, tudi novejše; takšne, ki jih bolj ali manj zanima le razvoj njihove specialne stroke (tehnike, medicine itn.); takšne, ki leposlovje odpravijo enkrat za vselej z branjem za šolo obveznega čtiva (kolikor ga ne prepisejo od sošolca); med odraslimi takšne, ki jih pritegujejo memorari znanih politikov, t. i. doktorski romani ali ljubezenske štorije; in končno takšne, ki v vsem letu ne preberejo, ne odpro ene same knjige. Številni so med nami ljudje, ki trdijo, da jih njihov poklic tako zelo zaposluje, da jim za branje knjig ne preostaja nobenega časa. Dobro obiskovane t. i. matične knjižnice pričajo, da je bralcev knjig pri nas še vedno dovolj; vprašanje pa je, po kakšnih delih posegajo. Statistike bi morale zanimati ne le število obiskovalcev in sposojenih knjig, temveč tudi njih tematika in kvaliteta. Drugo je spet nakup knjig; nekateri ljudje ne kažejo do njih nikakršnega interesa, čeprav so gmotno dobro situirani; mnogim pa nakup onemogoča njihova sorazmerno visoka cena: študentje, ljudje z nizkimi dohodki ali pokojninami, zlasti pa brezposelni si jih ne morejo privoščiti.

Kakšno razmerje bodo ljudje imeli do knjige, leposlovne in strokovne, je v veliki meri odvisno od šole, programov in učiteljev, od njih je močno odvisno tudi razmerje do materinega jezika, spoštovanje in obvladovanje tega jezika. Če so imeli v mladosti kvalitetne učitelje, ki so jim umeli besedno umetnost približati poglobljeno in vsestransko, z znanjem, okusom in ljubeznijo, so jih na to umetnost navezali intimno in za zmeraj. Da imamo danes, kljub za knjigo in kulturo neugodnim ekonomskim in političnim razmeram, še vedno mnogo mladih ljudi, ki so žejni izobraževanja in se zavedajo pomena knjige, nam priča nedavni dan knjige, ko so študentje v vrstah stali pred našo stojnico in si nakupili okrog 2000 knjig, seveda po komercialno smešno in sramotno nizki enotni ceni, v katero je našo založniško hišo prisilil gospodarski položaj, finančna stiska. Poleg te kategorije kulturnih in za knjigo zavzetih ljudi pa imamo v naši družbi na žalost vedno večjo kategorijo takšnih, ki sta jim edini življenjski cilj in vrednoti pridobivanje denarja in premoženja ter častihlepno vzpenjanje po družbeni lestvici navzgor ter se pri svojem početju ne ozirajo na sočloveka, so pač sinovi dobe – začetnega (pravijo: prehodnega) divjega liberalizma.

Naša *založba* je znanstveno društvo Slovenska matica, ustanovljena že 1864.

leta, ki je s svojim prizadevanjem in delovanjem utirala pot univerzi in akademiji. Poleg vsakoletne redne zbirke s tremi knjigami izdajamo izredne knjige in zbornike ter prirejamo predavanja, okrogle mize in simpozije. V redni zbirki je ena sama visoko kakovostna leposlovna knjiga, vse druge v našem programu imajo znanstven značaj in pripadajo filozofiji, zgodovini in memoarom, literarni zgodovini in jezikoslovju, umetnostni zgodovini in raznim področjem naravoslovja. Skoraj vse naše izdaje sodijo v slovenski nacionalni program, saj neposredno strežejo razvoju naše znanosti. Posebno velike finančne težave imajo z velikimi deli v več zvezkih, kakršne so izhajajoče Slovenske ljudske pesmi ali pripravljajoča se splošna geografija in regionalno naravoslovje Slovenije. Že po nakazanem programu morete presoditi, da med našimi edicijami ni nikakršnih uspešnic in da zato ne pritegujejo množice kupcev ter da zato Slovenska matica nima lastnega kapitala niti ni profitna, temveč skoraj v celoti odvisna od državnih subvencij. Seveda se tudi sami na vso moč prizadevamo, da bi za vsako izšlo knjigo zainteresirali ustrezno »ciljno« publiko; tako smo nedavno razpošiljali okrožnice naravoslovcem, arhitektom, župniščem, poslancem in županom pa slavistom; odziv na te okrožnice je bil porazno malenkosten. Zato smo kljub svojemu prizadevanju toliko bolj navezani na pomoč ministrstev za kulturo in znanost; prvo nam po sklenjeni pogodbi subvencionira od 60 do 100% stroškov za 5 do 8 knjig, drugo 30% stroškov, ne upošteva avtorskih honorarjev, za 4 knjige in Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Priznati moramo, da nam je bilo posebno ministrstvo za kulturo zelo naklonjeno, saj nam je poravnalo skoraj polovico dolga, nastalega zaradi dveh neprodanih dragih knjig, preneslo izplačevanje osebnih dohodkov za tri naše uslužbence na državni proračun in krilo tudi dve tretjini stroškov za obnovo pročelij in strehe naše hiše na Kongresnem trgu.

Hude so tudi druge reči, ki prizadevajo malone vse slovenske založbe in so posledica bodisi zgrešenega gledanja našega liberalnega gospodarstva za kulturo in knjigo bodisi poskusov nesramnega izkoriščanja monopolnih založb s knjigami tistih založb, ki knjigarn nimajo. Tako ne moremo razumeti, kako je nekdajni sekretariat za kulturo knjige oproščal prometnega davka, danes pa si ministrstvo šteje za posebno uslugo, če knjigi, ki jo štejejo za navadno tržno robo, milostno prisodijo »samo« 5% tega davka. Na drugi strani pa si skušajo nekatere orjaške založbe, ki so se jih polastili prejšnji šefi, roparsko dvigati popuste pri prodaji knjig drugih založb v svojih knjigarnah. Tako se pri Slovenski matici na eni strani zavedamo, da smo programsko specifični in za razvoj slovenske humanistične znanosti potrebni, na drugi strani pa spričo navedenih finančnih blokad od zunaj kljub svojemu idealizmu in prizadevnosti komaj dihamo: sproti se iznajdljivo mučimo, kako bi uresnili program, obenem pa pokrili stroške, obdržali naročnike in avtorje.

V naši državi in družbi pa čutimo še druge težave in ovire, ki so načelne narave. Razumemo, da je naš trenutni položaj tak, da morajo politiki gledati predvsem na gospodarstvo – pri zaporednem propadanju podjetij in vedno hujši brezposelnosti najbrž ne bi smeli govoriti o gospodarskem uspehu – vendar bi bilo treba primerno skrbeti tudi za zdravstvo in šolstvo ter nenazadnje za kulturo in znanost, torej tudi za knjigo, ki danes pri nas igra vlogo zapostavljenega in odvečnega pastorka. Druga zadeva v tem okviru, ki skriva v sebi resne nevarnosti, pa je razmerje mnogih Slovencev in naše države do tujine oziroma Združene Evrope. Poglejmo samo modno in epidemično širjenje angleščine v našem trgovskem poslovanju, v nekaterih panogah znanosti, v naših medijih in na ulici, vsepovsod in sleherni dan; saj je v letih med prvo in drugo svetovno vojno francoščina tudi uživala pri nas velik ugled, a se ji v javnem življenju vendarle nismo hlapčevsko podrejali

kakor dandanes angleščini. In naša hoja v Združeno Evropo? Brez dvoma si bomo z zahodnimi tržišči gospodarsko zelo opomogli, zanesljivo bomo v njenem okviru tudi vojaško bolj varni. Vprašanje pa je, ali bomo kot številčno majhen narod, ki postajamo brezbržni do materinščine in knjige ter izgubljammo narodno zavest in ponos, mogli obdržati sredi kulturno oziroma točneje, civilizacijsko vedno bolj izenačene, amerikanizirane Evrope svojo narodno identiteto. Stojimo pred usodno dilemo glede svoje najbližje prihodnosti, o njej se moramo odločiti že danes.